

Trianon tegnap és ma

A történelem bölcsőbbé tesz – tartja a mondás. A történelem tanulmányozása sok mindent enged látni: kormányok, politikai rendszerek, sőt birodalmak keletkezését, virágzását, összeomlását élheti meg néhány hónap alatt a kutató történész, és a megírt történelemtörténet lapjait olvasva, néhány óra alatt az olvasó. És ha a történelem nem is tesz okvetlenül bölcsőbbé – hiszen hányan vannak, akár ma is, akik a történelemből, akár saját fiatalságuk történelméből semmit sem „bölcshöltek” –, de a szorgos olvasás és kutatásgyakorlás egy hűvös távlatra nevel a pillanatjelenségek, a pillanathősök értékelésénél.

Segíthetett a történelem ezen távlattartáshoz néhány évvel ezelőtt és segíthet most is. Még az olyan, a nemzet egészét és egyedeit sohasem hűvösen hagyó téma értékelésében is, mint amilyen történelmi esemény a közép-európai népek sorsát évtizedek óta meghatározó első világháborút lezáró békek. Természetesnek tartottuk évekkal ezelőtt is, hogy míg a térségben a nemzet és állam viszonya nem rendeződik, addig nem lesz nyugalom az államok között. Amíg az állam egyszerűen a többség – jelen esetben az etnikai többség – eszköze a kisebbség – jelen esetben az etnikai kisebbség – elnyomására, vagy emberi jogai gyakorlásának korlátozására, addig természetesen, hogy a jelen állapot eredőjét – jelen esetben a trianoni békeszerződést – az aktív politikai viták fogják minősíteni. Jöhet a történettudomány a maga intézetével, konferenciáival, folyóirataival, az értékelést izdíttani fogja a politikai aktualitás. Tudomásul vettük mi kutató, szerkesztő, író történészek, hogy Trianonnal kapcsolatban megnyilatkozni merő aktualitás, merő politikum. Politikum, mert a

1990. június 7-én az MTA Történettudományi Intézete és a Közép-Európa Klub tudományos ülést rendezett a versailles-i békerendszer 70. évfordulóján.

Az alábbiakban az előadások és a megnyitó rövidített szövegét közöljük. (A szerk.)

trianoni rendszer államainak kormányzatai árgus szemekkel figyelték (figyeltették) mit mondanak a béke és államrendszer születéséről a szomszédos országok történészei és ezt felkarolva tömegkommunikációs eszközei. Természetesnek tartottuk ezt évekkal ezelőtt, ha nem is fogadtuk el.

Leírtuk vagy mondogattuk – kinek meddig terjedt kockázatos kedve –, hogy a fennálló helyzet szerves része a szovjet szisztémának, amely a nemzetek közötti kapcsolatrendszer államok közötti szerződésegyüttessé szublimálta, meghatározva diákcserét, tanulás, kulturális intézmények cseréjében a kontingenseket, kitalálva a számunkra olyannyira elviselhetetlen reciprocitás elvét. Leírtuk a trianoni sokkhatást, a gazdaságra kiható pusztítást, azt, hogy mennyiben kedvezett a konzervativizmus, sőt az irracionális ideológiák újraéledéséhez, kötetekben bizonyították kollégák, miként vezetett a magyar diplomácia zsákutcájához. Még a párttörténeti színekben versenyzők is megtalálták a maguk trianoni formuláját, visszakeresve Lenin kitételét, amely szerint az első világháborút lezáró békerendszer imperialista béke volt, azaz igazságtalan.

Mindenki érezte azonban, hogy a történelmi formulázások felett ott lebeg a

határok érintetlenségének politikai dogmája. Különösen Helsinki (1975) óta érződött e kettősség minden írásban, nyilatkozatban: igazságtalan – úgymond – a béke, azaz a születés, de realitásnak elfogadott a felnövekedett államrendszer. Szomszédaink és mi is tudtuk, hogy a gyanakvás nem szűnt meg közöttünk. De gyanakvás fogadta az államhatárokon belül is e gondolkodásbéli kettősséget: majd ha a szovjet e térségből kivonja erőit, s megszűnik Közép-Európa szovjet katonai érdekszféra lenni, a sztálini diktatórikus rendszerek összeomlanak, akkor majd eljön a lehetősége, hogy feladjuk ezt a kettősséget – így azok, akik a politika ellenzéki vizein eveztek akkor. Jó barátaink, akkor is, most is. Voltak, akik szinte szellemi árulásnak minősítették, ha valaki nyilatkozatában – például a 65. évfordulón – a határok bármilyen ide-odátolgatásáról mint megoldásról elutasítón nyilatkozott, viszont a határokon túli kisebbségek jogaiért szállt síkra. (Netán még a magyarországi nem magyar kisebbségek jogaiért is.)

A történelem, ha nem is tesz bölcsőbbé, de bizonyos távlatra tanít, óv az elhamarkodott értékeléstől.

Ma, a 70. évfordulón Közép-Európában a sztálini rendszer összeomlott. Határainkon belül és határainkon túl. A Szovjetunió mint katonai rendfenntartó erő egyik pillanatról a másira elolvadt.

Ma Magyarországon a korábbi vagy azóta magukat ellenzékiek számító erők, kedves barátaink, fogalmazzák az állam nevében a nyilatkozatot Trianonról. Igen bölcsen mondják: Helsinki szellemében a trianoni határokat realitásnak tekintjük, függetlenül attól, hogy a békeszerződés úgymond igazságos vagy igazságtalan volt.

Hogy ki, mire következtet a mai mondatoknak a régiekkel való kísérteties egyezéséből – mindenkinek saját dolga. Dicséri-e a folyamatosság okos voltát, a nemzeti felelősségérzetet, vagy éppen kedve támad most feltenni – egy más pozícióból – a kritikai kérdést a kettős gondolkodásról, vagy éppen elmélkedik azon: azért mégsem egyedül a szovjet volt minden rossznak az oka e térségben, és így tovább.

Mi, a napi politikai jelenségeket – bármilyen pozícióban vagyunk is – távlatossággal szemlélő történészek, természete-

tesen azon politikai erőkhöz soroljuk magunkat, akik a határok spiritualizálását tartjuk a politikai megoldásnak. És tudjuk, hogy amíg ez nem következik be, addig az egymással szomszédos államok vezetői, történészei a 70 éves gyanakvással tekintenek majd arra, vajon mit mond a szomszédos ország parlamentje, történésze, publicistája Trianonról. Mégis talán a legfontosabb számunkra, történészek számára: pillanatnyilag társadalmi konszenzus létezik az állam vezető testületei és a lakosság között, elmúlt a belső gyanakvás. A gyanakvás, amellyel követték (követtük) a korábbi kijelentéseket, intézkedéseket. Bárminők voltak is azok. És ezt hasznosítani, ezzel élni kell. Felszámolni a gondolkodási reflexet, amely minden mögött valami álnokságot, másodszándékot keresett. S annak tekinteni a mondottakat, amik. – És élni kell e belső konszenzussal mint lehetőséggel a kutatás terén is, az 1920 utáni államrendszerek kutatása terén.

Sok évvel ezelőtt feltett szakmai kérdéseinkre kezdjük meg a válaszadást: mit hozott a térség társadalmi számára a kisállamiság? Vajon az a munkaerőpiac, amelyet Közép- és Közép-Kelet-Európa a 19. és 20. század első felében képezett, vajon az a vállalkozási kedv, az iparos, a tőkés, a vállalkozó, a munkás és akár a paraszt szabad mozgása, ami ezen közös munkaerőpiac következtében kifejlődött, mennyire sérült meg a kisállamiság 1920 utáni rendszerében? (Ránki György épp halála előtt a két háború közötti államrendszerek összehasonlítására hívta fel a figyelmet.) Adjuk meg a választ az évekkel korábbi szakmai kérdésünkre: vajon mi hasznot hozott a térségben élő különböző társadalmi rétegeknek a kisállamiság? Ne tagadjuk, hogy az anyanyelvűség olyan kulturális erő, mely segíti a mindennapok szintjén az állam polgárát a szakmai ismeretek egyedi elsajátításához, kedvezett a most a szomszédos államokban élő nem magyar népeknek, mint ahogy az anyanyelvűség kultúrája segíthet ma is a szomszédos országokban a magyar kisebbségeknek. Ilyen értelemben „használtak” az új kis államok a román, szerb, szlovák, horvát, szlovén, azaz a most már „többséginek” számító etnikumok minden társadalmi rétegének. De vajon nem azok a középosztályok gyarapodtak-e elsősorban, amelyek állami, társadalmi és politikai pozícióhoz jutva a térség egy főre jutó társadalmi tisztségviselői és középosztálybeli létszámát messze megsokszorozták a kisállamiság előtti korszakhoz viszonyítva? Vagy tegyük föl úgy a kérdést: vajon az Erdélyben vagy a régi Felvidéken élő magyar, szlovák vagy más nemzetiségű munkás életszínvonala a kisállamiság előtt hogyan viszonyult Európa vezető államainak életszínvonalaihoz és hogyan viszonyul ma? Egyáltalán, mennyire felelnek meg az államrendszerek – jelen esetben a kisállamiság rendszere – az itt élő különböző termelő közösségeknek, a különböző társadalmi erőknél? A közép-európai politikai átalakulások immáron lehetőséget adnak az összehasonlítás ilyen szintű elvégzéséhez. Sőt, mai és holnapi helyzetük pontos felméréséhez hozzá is tartozik a történettudomány szakmai válaszainak kidolgozása.

A történelem távoltagek tanít, távoltagek tanít a napi politikai-pártpolitikai csetepaték túlértékelésétől. De nem tarthat távol egy pillanatra sem azoktól, akiknek úgymond bőrre megy a játék – a társadalom köznapi emberétől. Legyen szó parlamentesdiról, pártoskodásról, határtologató kedvű nemzetközi konferenciákról.

GLATZ FERENC

Az angolszász hatalmak és a trianoni határok

A publicisztikában, de még történetkutatók között is gyakran találkozunk több téves és egy csak félig téves elképzeléssel Trianon előzményeiről. A csak félig téves elképzelés az, hogy 1917-ig a Monarchiát az európai egyensúly fontos tényezőjének tekintették, tehát felosztása fel sem merülhetett és még Wilson 14 pontjában is csak átalakításról, föderalizálásáról volt szó és majd csak 1918 februárjától őszig jutottak el a győztesek ahhoz az elhatározáshoz, hogy a stabilitásnak a Monarchia fenntartásánál jobb módja az antibolsevista, nacionalista kis államok cordon sanitaire-jének a felállítása.

Az orosz tényező

Ez az elképzelés akkor igaz, ha mint előzményből csupán az 1917-es helyzetből és akciókból indulunk ki és negligáljuk mindazt, ami 1916 őszéig történt. 1917-ben, egészen 1918 februárjáig, a hadviselő felek között titkos béketárgyalások folytak, melyeknek célja a megegyezéssel béke vagy különbéke volt, tehát feltételezték a Monarchiának, az egyik fő tárgyaló félnek a fennmaradását. Mikor pedig 1917 márciusában győzött az orosz forradalom, mely katonai szempontból Oroszország kiválását jelentette a háborúból és egyben hatalmi váltságot, anarchiát, akkor a Monarchia egyensúlyi tényezőként felértékelődött, de csak átmenetileg.

Volt azonban az orosz cárizmus bukásának más jelentősége is a Monarchia számára, melynek uralkodó körei ezért nemcsak a márciusi, de a novemberi forradalmat is örömmel fogadták. Megszűnt az a nagyhatalom, mely a háború első pillanatától, sőt már az azt megelőző években a Monarchia felosztásának híve és szorgalmazója volt. Franciaország Kelet-politikája egy évtizeden át a cári Oroszország pénzügyi, diplomáciai és katonai támogatásából állt, az orosz birodalom pedig a nagy-szerb aspirációkat támogatta. Artamonov ezredes, belgrádi orosz katonai attasé nemcsak bátorította, de pénzelt és irányította Ferenc Ferdinánd gyilkosait, fittyet hányva Pasić szerb miniszterelnök aggályaira.

Az orosz jobboldali sajtó már 1914 tavaszán háborúra uszított, elég nyíltan fenyegetve a Monarchiát a német szövetség következményeivel. A háború kitörése után, 1914 augusztusában az orosz főparancsnok, Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg proklamációt adott ki Lengyelország újraegyesítéséről, persze az orosz cár jogára alatt. Az orosz külügyminiszter már 1914. augusztus 20-án közölte Csehország önállósításának tervét a francia követtel, aki egyetértéséről biztosította. Nyikolaj Nyikolajevics 1914. szeptember közepén „kiáltványt intézett Ausztria–Magyarország népeihez, amelyben arra buzdítja őket, hogy